

מאזרות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
והכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

הלל: ה' זכרנו יברך

"השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו, טז)

מדוע "הארץ" שייכת לבני אדם?

במזמור "ה' זכרנו יברך" שאנו אומרים בראשי חודשים בעת אמירת ההלל מופיע הפסוק, "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". מפשט דברי הפוסק עולה לכאורה כי ה' הוא המושל בשמים ואילו בני האדם הם המושלים בארץ.

האבן עזרא יוצא נגד פירוש זה וכותב:

חסרי דעה חשבו כי ממשלת האדם בארץ כממשלת השם בשמים, ולא דברו נכונה, כי מלכות השם בכל משלה [=בשמים ובארץ]. רק פירוש "נתן לבני האדם" שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שיש בה, והכל בדבר השם (אבן עזרא, על אתר).

על פי האבן עזרא האדם הוא "פקיד אלהים בארץ", כלומר שהוא השליח או השר של הקב"ה על פני האדמה.

אך עולה השאלה מהו תפקידו של האדם בתור שליח ה' במילים אחרות, מדוע נתן ה' את הארץ לבני אדם? דומה כי תשובה לשאלה זו ניתן למצוא בדרשה שלהלן:

אמר ר' יוחנן: למה נברא אדם בצלם אלהים? שנאמר: "ויברא אלהים את האדם בצלמו", משל למלך שהיה מושל על המדינה, והיה בונה בירניות [=מצודות] ותיקונים לעיר, וכל בני העיר משתעבדין תחתיו. יום אחד קרא לכל בני העיר ומינה עליהם שר אחד שלו, אמר: עד כאן הייתי טורח בכל צרכי העיר ולעשות מגדלים ובירניות, מכאן ואילך הרי זה [=השר] כמוני. כענין זה נאמר באדם: "ויברא אלהים את האדם בצלמו" ואמר לו: ראה, בניתי כל העיר וכל אשר בה, וכאשר הייתי מושל עליה ובונה אותה ככל חפצי, כך אתה תבנה ותעשה מלאכת העולם. מכאן ואילך יהיה הכל מסור בידך, וכולם יהיו משועבדים תחתך ויראים ממך כאשר היו יראים ממני, שנאמר: "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ", ועל כן "בצלם אלהים עשה אותו". "ויברא אלהים את האדם בצלמו" – לעשות כל צרכי העולם ותיקונו כאשר הוא עשה בתחילה (זוהר חדש, א, תורה, פרשת בראשית ט ע"ב). המלך במשל הוא הקב"ה; השר הוא האדם. כשם שבמשל, המלך החל בבניית העיר ולאחר מכן מינה את השר להמשיך ולטפל בצורכי העיר, כך בנמשל, הקב"ה החל בבריאת העולם ולאחר מכן מינה את בני האדם להמשיך ולטפל בצורכי העולם.

מדרשה זו למדים כי לאחר שהקב"ה ברא את האדם הפקיד הוא בידיו את המשימה לעסוק ביישובו של עולם, בשכלולו ובתיקונו.

מבחינה זו קובע הדרשן כי האדם נברא "בצלם אלהים", שכן גם הוא יכול וצריך "לעשות כל צורכי העולם ותיקונו", כפי שעשה הקב"ה בראשית הבריאה. ראויים בעניין זה דבריו של הרב מרדכי פירון, הרב הצבאי הראשי לשעבר:

האידיאה של השותפות בין אדם לבורא, עיקרה בתביעה כלפי האדם להמשיך בהליכי היצירה והפיתוח בהם החל הקב"ה עצמו. לפסוק המסיים את תיאור בריאת העולם [...] "אשר ברא אלוקים לעשות", העירו חכמים: אמר לו הקב"ה לאדם, "עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה, מכאן ואילך אתה תשתדל בה".¹ מלאכת היצירה לא הופסקה עם תום הבריאה. אדרבה, העולם הובא בידי ה' עד לשלב מסוים של פיתוח ושלמות, ומעתה חייב כל אדם ליצור, לעבוד ולעמול כדי להעלות את היקום כולו, הנמסר כאילו להשגחתו והנמצא בתחום אחריותו, לרמות גבוהות עוד יותר של התפתחות בכל תחומי החיים [...] העשייה לתיקונה של החברה ולפיתוחו של העולם בכל המישורים הינה ביטוי מוחשי לשיתוף הפעולה בין ה' לאדם.²

אידאל השותפות במעשה הבריאה ובבניין החברה מחייב את האדם להיות מעורב, מלכתחילה, בחיי המעשה ובמלאכות השונות; אם במקצועות הטכנולוגיים ואם בחינוך או בכל מקצוע אחר. כל אחד לפי כישוריו, יכולותיו ונטיית לבו.

לאור האמור לעיל ניתן להסביר את הפסוק הנדון, "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם", באופן הבא: ה' הוא המושל (המלך) בשמים ובארץ ואילו האדם הוא השליח (השר) אשר הוסמך מטעמו לפקד על הארץ.

במסגרת תפקיד זה מוטלת על האדם החובה והזכות לעסוק ביישובו של עולם, בתיקונו ובקידומו ובכך להמשיך את עבודתו של הקב"ה בארץ, "והארץ נתן לבני אדם".

הרב ד"ר אורי נויברט

וגב' נועה נויברט, מדריכה פדגוגית במסלול הגיל הרך

1 אני משתדל במלאכה מכאן ואילך אתה תשתדל בה. וזהו 'בראשית ברא אלהים קודם שיבא אדם לעולם' (זוהר חדש, א, תורה, פרשת בראשית ט ע"ב).

2 הרב מרדכי פירון, "יישובו של עולם", בנתיבי אגודת חז"ל, תל אביב תש"ל, עמ' 78-79.

1 ציטוט זה לקוח מתוך המקור הבא: "אמר ר' יוחנן: בא וראה למה ברא הקדוש ברוך הוא את האדם אחרון לכל הנבראים: אלא ללמדך שעשה בכל יום ויום מלאכתו, וברא העולם וכל צבאם, וביום הששי שהוא אחרון למלאכתו ברא בו את האדם, אמר לו לאדם: עד כאן הייתי

משפט צדק

המהר"ם אלישיך הקדוש מסביר את כל המהלך הזה ואומר: בשעה ששמעו בני יעקב את עלילת גנבת הגביע, הם קיבלו עליהם את הדין ואמרו: מאת ה' יצא הדבר, מידה כנגד מידה. אנו מכרנו את יוסף לעבד, על כן נהיה גם אנו עבדים וזוהי יתכפר עווננו ואף בנימין יילקה עמנו על אף שאין הוא אשם כי לא היה חלק מהמכירה. דומה הדבר לכרוב שגדל עמו קוץ וכשעוקרים את הקוץ לפעמים נעקר הכרוב עמו.

כשראה יהודה שכל האחים מקבלים עליהם את הדין, קיבל עליו גם הוא את הדין, אך ברגע ששמע שרק בנימין יהיה עבד וכל השאר משוחררים, הבין שאין מדובר כאן על עונש משמים, שהרי בנימין לא היה מעורב במכירת יוסף. יהודה מבין שזו מכה שבאה מבחירה פרטית של יוסף ולכן ניגש למלחמה עמו. "כי תצא למלחמה על אויבך וקראת אליה לשלום": לפני המלחמה יהודה מבקש דין תורה. הוא טוען בפני יוסף: נכון שבנימוסי מצרים כתוב שצריך להרוג את הגנב ואתה מוותר לו שיהיה עבד, אבל בתורה הקדושה שלנו כתוב, "ואם אין לו ונמכר בגנבתו". יצא זה שיש לו וישלם ויפטר. נימוסי מצרים וחוקיה אינם מעניינים אותנו, אלא רק תורת הצדק, התורה האלוהית האמתית. כאשר יהודה אמר את דין התורה לא יכול היה יוסף לענות לו. וכי יכול היה יוסף לומר: אינני מתחשב בדין תורה אלא בנימוסי מצרים? לכן נאמר, "ולא יכול יוסף להתאפק"; לא היה לו מה לענות כנגד חוקי התורה ומיד התוודע אל אחיו. כך גם בעת ריב של אדם עם חברו. יש לדעת שדין התורה הוא דין הצדק, גם אם זה החוק במדינה, כי החוק אינו תמיד הצדק, כפי שעושה יהודה ובסוף מנצח. (מתוך "אביהם של ישראל על התורה", הרב שמואל אליהו)

טל-אור אבי יונה
סטודנטית במסלול הגיל הרך
ובמכון לחינוך ולאמונה בימינו

בשעה שעמדו האחים לפני יוסף בחשד לגנבת הגביע, אמר יהודה ליוסף: "אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים" (מד, ט). באמירה זאת קיבל עליו יהודה את הדין במלוא החומרה, אך כשנמצא הגביע באמתחתו של בנימין, נסוג יהודה מההצעה מרחיקת הלכת שלו. הוא מבין שבדבריו הקודמים הוא גזר על בנימין עונש מוות. על כן הוא פונה שוב ליוסף ואומר: "הננו עבדים לאדוני, גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו". עדיף לך שכולנו נהיה עבדים מאשר להרוג את הגנב. אך יוסף אינו מקבל את היזמה של יהודה. הוא רואה לנכון דווקא להקל בעונש. אכן אין סיבה להרוג את הגנב, אך למה לקחת את כולם לעבדים? "חלילה לי מעשות זאת. האיש אשר ימצא בידו הגביע הוא יהיה לי לעבד ואתם עלו לשלום אל אביכם". מכאן למדים שרק בנימין, אחיו של יוסף מאב ואם, שיהודה ערב להשיבו אל אביו, יישאר לעבדות במצרים.

יהודה אינו מוכן לקבל את רוע הגזרה, "ויגש אליו יהודה במדרש חז"ל מובא ש"הגשה" זו למלחמה הייתה. יהודה משנה לפתע את המהלך להצלת בנימין. הוא ניגש אל יוסף כאומר: "אם למלחמה – אני בא; אם לפיוס – אני בא; אם לתפילה – אני בא; אם למלא מים – אני; אם לשמש – אני; אם לחטוב עצים – אני". כל מה שצריך לעשות – אני אעשה רק תניח לבנימין. הדבר קשה ותמוה; הלא כבר קיבל עליו מראש את הדין ואמר, "אשר ימצא אתו מעבדיך ימות", ויוסף ענה לו שלא יהרוג את בנימין, ובכך הקל בעונש. מה עוד, שהוא החליט לשחרר גם את האחרים. איך יהודה יכול עכשיו לבוא בטענות? איך הוא יכול להחליט פתאום לצאת למלחמה אחרי שניגש למשא ומתן?

עוד כתוב במדרש שכשאמר יהודה ליוסף, "בנימוס שלנו כתוב 'ואם אין לו ונמכר בגנבתו' וזה יש לו לשלם", רואים אנו שבדבריו של יהודה פעלו את פעולתם. יוסף מוותר לפתע על כל הקופה, "ולא יכול יוסף להתאפק".

שנת שמיטה

אכילת פרות שביעית

המצווה באכילתם, הדרך לאכלם

הרמב"ן מונה את האמור בתורה "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא ה, ו) בכלל רמ"ח מצוות עשה (מצוות עשה, הוספות הרמב"ן ג) ויש מצווה לאכול פרות שביעית (מגילת אסתר שם). לא כן דעת הרמב"ם, שלא כלל עניין זה בספר המצוות שלו.

לפי החזון איש (סימן יד, סימן קטן י) מחלוקתם של הרמב"ם והרמב"ן מצטמצמת בשאלה אם יש למנות בכלל מניין תרי"ג המצוות את האיסור לסחור בפרות שביעית, הנלמד מפסוק זה, ולפי שניהם אין מצווה לאכול פרות שביעית. מכל מקום, פרות שביעית העומדים לאכילה יש לאכלם כדרכם ולא לעשות בהם שימוש החורג מן הדרך הרגילה. על כן, דבר שדרכו להיאכל רק חי (למשל תפוזים) אין לבשלו, ופרי הנאכל מבודל בלבד אל יאכלוהו חי (רמב"ם ה, א-ג); פרי העומד למיץ מותר לסחוט אותו כדי לשתות את מיצו; מאכל אדם אין לתתו לבהמה; פירות שעדיין לא הגיעו לעונת המעשרות אסור לאכלם כיוון שאכילה זו אינה כדרך בני אדם (משנת שביעית ד, ז, וראו פירוש הרמב"ם שם). במשנת שביעית שנינו: "בית שמאי אומרים, אין אוכלים פרות שביעית בטובה, ובית הלל אומרים, אוכלים בטובה ושלא בטובה". ופירש רבנו עובדיה מברטנורה, שלדעת בית שמאי אסור להחזיק טובה לבעל השדה בעבור פרותיו, שכן התורה הפקירה אותם, והתייחסות לבעל השדה כבעל הפרות מהווה אפוא התעלמות מציווי התורה. לדעת בית הלל אין איסור בדבר, ומותר להודות לבעל השדה ולהכיר לו טובה, אך מותר גם לקחת מפרות שדהו "שלא בטובה", כלומר אין חייבים להודות לו או לבקש ממנו רשות.

הרב קוק פירש בדעת הראב"ד שחייב בעל הבית המצווה להפקיר את פרותיו לתת רשות למבקש, אך אם הוא מתעקש ומסרב ואינו מאפשר לזרים להיכנס לשדהו, אסור לעבור על דעתו ולקטוף פרות בעל כורחו.

מתוך: מרדכי עמנואל, ערכי שמיטה, מדרשת הארץ ומצוותיה, חפץ חיים, תשנ"ג, עמ' 25-26